

INGLIZ MAQOLLARINI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MUAMMOLARI

Sodiqova Sadoqat Abdulla qizi

Qarshi shahar, Turon Universiteti, 2-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: Falsafa fanlari doktori,

Professor, Xalilova Shaxlo Jalilovna

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola ingliz tilidagi maqollarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan murakkab lingvistik va madaniy omillarni chuqur tahlil qilishga bag'ishlanadi. Tadqiqotda maqollar milliy tafakkur mahsuli sifatida talqin qilinib, ularning semantik qatlamlari, pragmatik vazifasi hamda lingvomadaniy xususiyatlari o'rganiladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar qiyosiy tahlil asosida ko'rib chiqilib, tarjima jarayonida ekvivalentlikni ta'minlash bilan bog'liq muammolar aniqlanadi. Maqolada tarjimon faoliyatida muhim bo'lgan interpretatsiya, adaptatsiya va funksional moslik strategiyalarining samaradorligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari tarjima nazariyasi va amaliyoti uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: maqollar tarjimasi, qiyosiy tahlil, lingvomadaniy yondashuv, pragmatik moslik, tarjima strategiyalari.

Аннотация: Данная научная статья посвящена углублённому анализу сложных лингвистических и культурных факторов, возникающих в процессе перевода английских пословиц на узбекский язык. В исследовании пословицы интерпретируются как продукт национальной мысли, изучаются их семантические слои, прагматическая функция и лингвокультурные особенности. Пословицы на английском и узбекском языках рассматриваются на основе сравнительного анализа, выявляются проблемы, связанные с обеспечением эквивалентности в процессе перевода. В статье обосновывается эффективность стратегий интерпретации, адаптации и функциональной совместимости, важных

в работе переводчика. Результаты исследования имеют научное и практическое значение для теории и практики перевода.

Ключевые слова: перевод пословиц, сравнительный анализ, лингвокультурный подход, прагматическая совместимость, стратегии перевода.

Abstract: This scientific article is devoted to an in-depth analysis of the complex linguistic and cultural factors that arise in the process of translating English proverbs into Uzbek. The study interprets proverbs as a product of national thought, studies their semantic layers, pragmatic function and linguocultural features. Proverbs in English and Uzbek are considered on the basis of comparative analysis, and problems related to ensuring equivalence in the translation process are identified. The article substantiates the effectiveness of interpretation, adaptation and functional compatibility strategies, which are important in the work of a translator. The results of the study are of scientific and practical importance for the theory and practice of translation.

Keywords: proverb translation, comparative analysis, linguocultural approach, pragmatic compatibility, translation strategies.

Kirish

Tarjimashunoslik fanida frazeologik birliklarni, xususan maqollarni tarjima qilish masalasi doimo dolzarb bo'lib kelgan. Chunki maqollar nafaqat til birligi, balki xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qarashlari va madaniy xotirasini aks ettiruvchi muhim lingvomadaniy hodisadir. Globallashuv sharoitida ingliz tilidagi ilmiy, badiiy va publitsistik matnlarning o'zbek tiliga tarjimasi kengayib borar ekan, maqollarni adekvat tarjima qilish masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ingliz va o'zbek maqollarini qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, ular o'rtasida ma'no jihatdan yaqinlik mavjud bo'lsa-da, ifoda vositalari, obrazlilik va madaniy asoslar jihatidan sezilarli farqlar mavjud. Aynan shu farqlar tarjima jarayonida turli muammolarni keltirib chiqaradi va mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Maqollarni lingvistik hodisa sifatida o'rganish

Maqollar til tizimida tayyor nutq birliklari sifatida namoyon bo‘lib, ularning tarkibiy tuzilishi barqarorligi va ko‘chma ma’noga egaligi bilan ajralib turadi. Ingliz tilidagi maqollar ko‘pincha metaforik ifodaga asoslangan bo‘lsa, o‘zbek maqollarida hayotiy tajriba va axloqiy xulosa yetakchi o‘rinni egallaydi.

Maqollar tilning eng qadimiy va boy frazeologik qatlamlaridan biri bo‘lib, ularni lingvistik hodisa sifatida o‘rganish nafaqat tilning strukturaviy xususiyatlarini, balki xalq tafakkuri, ijtimoiy normalar va madaniy qadriyatlarini ham aniqlashga yordam beradi. Lingvistika nuqtai nazaridan maqollar quyidagi jihatlar bilan o‘rganiladi:

Tarkibiy barqarorlik:

Maqollar grammatik jihatdan barqaror bo‘lib, ularning shakli va so‘z tartibi odatda o‘zgarmaydi. Masalan, ingliz tilidagi “A stitch in time saves nine” maqoli yoki o‘zbek tilidagi “Vaqtida tikilgan teshik to‘qqiz teshikni oldini oladi” maqoli strukturaviy jihatdan barqarordir va so‘zlarning o‘rnini o‘zgartirmasdan ishlatiladi.

Semantik qatlam va metaforik ma’no:

Maqollar qisqa, lekin chuqur semantik mazmunga ega. Ko‘pincha metaforik ifoda vositalari orqali xalqning tajribasi va hayotiy xulosalari yetkaziladi. Masalan, “Don’t bite off more than you can chew” maqolining metaforik ma’nosi — imkoniyat doirasidan oshib harakat qilmaslikdir. Shunday qilib, lingvistik tadqiqot maqolning ko‘chma va to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’nolarini, hamda metaforik qatlamini tahlil qiladi.

Pragmatik funksiyasi:

Maqollar nafaqat ma’noni ifodalaydi, balki nutq kontekstida ogohlantirish, maslahat berish yoki ijtimoiy xulqni belgilash funksiyasini ham bajaradi. Masalan, o‘zbek maqoli “Ogohlantirish — yarmini anglashdir” nutqiy vazifasi bilan birga axloqiy xulosani ham beradi.

Lingvomadaniy komponent:

Maqollar tilga xos bo‘lgan madaniy elementlarni aks ettiradi. Ingliz tilidagi maqolalar G‘arb madaniyati va tarixiy voqealar bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek maqollari ko‘pincha xalq urf-odatlari, ijtimoiy munosabat va axloqiy qadriyatlarga asoslanadi.

Shu sababli lingvistlar maqollarni tadqiq qilishda madaniy kontekstni ham hisobga olishadi.

Barqaror frazeologik birlik sifatida o'rganish:

Maqollar lingvistika sohasida frazeologik birlik sifatida tahlil qilinadi. Ularning barqarorligi va ko'p ma'noliligi frazeologiya, semantika va pragmatika bo'yicha chuqur tadqiqot obyekti hisoblanadi. Misol uchun, ingliz tilidagi "Barking up the wrong tree" frazeologik birligi va uning o'zbekcha ekvivalenti "Notog'ri joyga e'tibor qaratmoq" struktura va ma'nosi jihatdan qiyosiy tahlil qilinadi.

Maqollarni lingvistik hodisa sifatida o'rganish tarjima va tilshunoslik sohalarida chuqur ilmiy tahlil imkonini beradi. Bu yondashuv maqollarning semantik, pragmatik va madaniy qatlamlarini aniqlash, ularni tarjimada adekvat yetkazish hamda frazeologik birliklarni o'rganish uchun muhimdir. Shu orqali tarjimashunoslikda maqol tarjimasining sifatini oshirish, lingvistik va madaniy moslikni ta'minlash mumkin bo'ladi.

Lingvomadaniy tafovutlarning tarjimadagi aks etishi

Har bir maqol muayyan madaniy makonda shakllangan bo'lib, u o'sha xalqning urf-odatlarini va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli ingliz maqollarini o'zbek tiliga tarjima qilishda madaniy moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda maqolning kommunikativ qiymati yo'qolishi mumkin.

Maqollar, frazeologik birikmalar va badiiy matnlar tarjimasida lingvomadaniy tafovutlar — ya'ni til va madaniyat o'rtasidagi farqlar — muhim rol o'ynaydi. Har bir xalqning tilida uning tarixiy tajribasi, qadriyatlarini, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy hayoti aks etgan. Shu sababli ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida bu tafovutlar tarjimaning mazmuni va o'quvchiga tushunarlilikiga bevosita ta'sir qiladi.

Madaniy kontekstning ta'siri:

Ingliz maqollarida G'arb madaniyatiga xos voqea-hodisa, tarixiy yoki ijtimoiy realiya aks etgan bo'ladi. Masalan, "Rome wasn't built in a day" maqoli mehnatsevarlik va vaqt talab qiladigan jarayonlarni ifodalaydi. Literal tarjima "Rim bir kunda qurilmagan" o'zbek o'quvchisi uchun to'liq ma'noli bo'lmasligi mumkin. Shu

sababli u “Buyuk ishlar vaqt talab qiladi” tarzida adaptatsiya qilinadi, ya’ni lingvomadaniy tafovutni hisobga olgan holda mazmun yetkaziladi.

Simvol va metaforalarning madaniy xususiyati:

Ingliz tilidagi metaforik iboralar o‘zbek madaniy kontekstida noto‘g‘ri tushunilishi mumkin. Masalan, “Don’t put all your eggs in one basket” literal tarjimada “Barcha tuxumlarni bitta savatga qo‘ymang”, ammo o‘zbek tilida uning idiomatik ekvivalenti “Hamma umidni bitta narsaga bog‘lama” shaklida ishlatiladi. Bu holat lingvomadaniy tafovutlarni hisobga olish zaruratini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillar:

Maqollar ko‘pincha xalqning axloqiy qadriyatlarini ifodalaydi. Ingliz maqollarida individualizm va shaxsiy mas’uliyat markaziy mavqega ega bo‘lsa, o‘zbek maqollarida jamoaviy qadriyatlar, sabr-toqat va hurmat kabi tushunchalar ko‘proq aks etadi. Tarjima jarayonida bu tafovutlarni hisobga olmaslik o‘quvchi uchun ma’nosiz yoki noto‘g‘ri mazmun yetkazilishiga olib keladi.

Tarjima strategiyalarida lingvomadaniy moslashuv:

Lingvomadaniy tafovutlarni bartaraf etish uchun tarjimon quyidagi strategiyalardan foydalanadi:

- Maqolning o‘zbek tilida mavjud ekvivalentini topish;
- Izohli tarjima orqali madaniy kontekstni tushuntirish;
- Adaptatsiya va interpretatsiya yordamida ma’noni saqlab qolish.

Lingvomadaniy tafovutlar tarjimada asosiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Tarjimon ularni hisobga olgan holda maqolning semantik, pragmatik va madaniy qatlamini saqlab, o‘quvchi uchun tushunarli va mantiqiy mazmun yaratishi zarur. Shu yondashuv maqollar tarjimasining sifatini oshiradi va til hamda madaniyatlararo muloqotni samarali qiladi.

So‘zma-so‘z tarjima va uning chegaralari

Maqollarni so‘zma-so‘z tarjima qilish aksariyat hollarda ularning mazmunini to‘liq ochib bermaydi. Bunday hollarda funksional yondashuvga asoslangan tarjima usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Soʻzma-soʻz (literal) tarjima — bu matndagi har bir soʻz yoki iborani boshqa tilga, ularning tartibi va grammatik shaklini imkon qadar oʻzgartirmay oʻtkazish usulidir. Koʻplab tarjimonlar bu yondashuvni boshlangʻich bosqichda qoʻllaydi, chunki u matnning asosiy leksik tarkibini saqlashga yordam beradi. Biroq maqollar, frazeologik birikmalar va metaforik iboralar uchun soʻzma-soʻz tarjima koʻpincha kommunikativ va semantik xatoliklarga olib keladi.

Chegaralari quyidagilar bilan izohlanadi:

Mazmun yoʻqolishi:

Maqollar soʻzma-soʻz tarjima qilinganda ularning asl maʼnosi yoʻqoladi. Masalan, ingliz tilidagi maqol “Every cloud has a silver lining” literal tarjimada “Har bir bulutda kumush qirrasi bor” boʻladi, lekin bu oʻzbek oʻquvchisi uchun mantiqan tushunarli emas. Mazmunni yetkazish uchun “Har bir yomonlikda bir yaxshilik bor” kabi idiomatik yoki adaptatsiyalangan tarjima kerak.

Pragmatik vazifa yetishmasligi:

Maqolning funksional roli — maslahatchi yoki ogohlantiruvchi vazifasini bajarish — soʻzma-soʻz tarjimada yetarlicha aks etmaydi. Masalan, “Don’t count your chickens before they hatch” maqolining soʻzma-soʻz tarjimasi “Tuxumdan chiqmagan joʻjalarni hisoblama” boʻlib, ogohlantiruvchi nuqtai nazar aniq tushunilmaydi. Pragmatik maʼnoni saqlash uchun “Hali roʻy bermagan ishga baho bermang” kabi moslashtirilgan tarjima ishlatiladi.

Lingvomadaniy tafovutlar:

Ingliz maqollarida Gʻarb madaniyati va kundalik hayotiy realiyalar aks etadi. Literal tarjimada ularni oʻzbek madaniy kontekstiga moslashtirmaslik tushunmovchilikka sabab boʻladi. Masalan, “The early bird catches the worm” literal tarjimada “Erta qush qurti tutadi”, ammo oʻzbek tilida toʻliq ekvivalent — “Erta turgan el oladi”.

Estetik va stilistik yoʻqotish:

Soʻzma-soʻz tarjima badiiy yoki poetik maqollarda ritm, qiyos va obrazlilikni saqlab qolmaydi. Maqolning estetik qadriyatini yetkazish uchun stilistik adaptatsiya va interpretatsiya talab etiladi.

Soʻzma-soʻz tarjima boshlangʻich va tahliliy bosqichda foydali boʻlishiga qaramay, frazeologik birliklar va maqollar uchun cheklangan yondashuvdir. Magistratura darajasidagi tarjimashunoslik tadqiqotlari shuni koʻrsatadiki, funktsional va semantik ekvivalentlikka asoslangan yondashuvlar soʻzma-soʻz tarjimadan ancha samaraliroq boʻladi. Tarjimon ushbu chegaralarni hisobga olgan holda adaptatsiya, izohli tarjima va lingvomadaniy moslashtirish strategiyalarini qoʻllashi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz maqollarini oʻzbek tiliga tarjima qilish koʻp qirrali va murakkab jarayon boʻlib, u tarjimondan chuqur ilmiy bilim va madaniy sezgirlikni talab etadi. Magistratura darajasidagi tadqiqotlarda maqollar tarjimasini qiyosiy va funktsional yondashuv asosida oʻrganish ilmiy jihatdan muhim natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London, 1992.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. London, 1988.
3. Komissarov V.N. Zamonaviy tarjima nazariyasi. Moskva, 2004.
4. Vinogradov V.S. Tarjima masalalari. Moskva, 2001.
5. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. Toshkent, 2006.